

Böszörményi Nagy Gergely

HIT, HIÚSÁG, HATALOMVÁGY

John Lewis Gaddis munkássága

„Az igazság olykor szegényes versenyző a nagy eszmék piacterén – komplikált, elégtelen, válaszúttal teli, s örökké kiszolgáltatott a visszaélésre.”

George F. Kennan, 1951¹

Maguk az érintettek is csak kevésszer vitatják, hogy Amerika egyetemei és főiskolái – a sokféleség átlagát tekintve – a nemzet legliberálisabb szellemű intézményei. Különösen áll ez az északkeleti partvidék magasán jegyzett campusaira. *Ivy League* – a mára fogalom-má vált jelölés a Columbia, a Brown, a Dartmouth, a Princeton, a Pennsylvania, a Cornell, a Harvard és a Yale címereit egyesítő atlétikai ligát jelöli. Az 1954-ben alapított konferencián a legirigyeltebbek sportklubjai elkülönülten, egymással mérik össze ereiket. Bár a liga nyolc főiskolájából ötöt protestáns egyházi közösségek alapítottak, puritán konzervativizmusuk emlékét mára mindnyájan maguk mögött hagyták.

2008 választási évében, az Ivy League egyetemeinek – kimondva ugyan soha meg nem hirdetett – donorversenyében még a legkiegyensúlyozottabbnak számító Columbia diákjai is 82:15 százalékos arányban támogattak inkább demokrata, mint republikánus jelölteket. A mérkőzést végül Connecticut szövetségi állam büszkesége, a New Haven városában székelő, neogótikus stílusban épült Yale Egyetem nyerte. A társadalomtudományi és jogi karáról híres, patinás intézmény hallgatói 93:6 százalékos arányban választottak inkább demokrata jelölteket, ami közel 285 000 dollár adományt jelentett a konzervatívoknak juttatott 17 000 ellenében.²

A számok nem hazudnak, s a Yale – Bill és Hillary Rodham Clinton alma matere – idén végre igazoltan mondhatná magát Amerika legbaloldalibb intézményének. Mégsem tesz ilyet. Talán csak szemérmes; talán mert ha mégis megtenné, mi joggal kérnénk rajta számon *John Lewis Gaddis* alkalmazását.

*

A legújabb kori angolszász történetírás meghatározó alakja. A hidegháborús történések doyenje, tizenegy klasszikus, a témát feldolgozó kötet szerzője. A személyiségközpontú magyarázatok követője és elismert mestere. Henry Kissinger és az enyhülés (*détente*) po-

¹ George F. KENNAN: *American Diplomacy 1900–1950*, University of Chicago Press, Chicago, 1951, 62.

² Lásd Zak MOORE: *Ivy League Political Donations*, DartBlog 2008. november 3. (www.dartblog.com/data/2008/11/008346.php).

litikájának éleslátó kritikusa. Az akadémikus, aki legújabb tanulmányaiban árnyalni próbálja George W. Bush nyolc esztendejének örökségét. Gaddis, a Yale Egyetem Robert A. Lovett történészprofesszora 1941-ben született Texas állam Cotulla nevű városkájában – lent a mélységes Délen. Doktorátusát a közeli Austin egyetemén szerezte, akadémiai pályafutását a haditengerészeti newporti főiskoláján, majd Ohio állami egyetemén kezdte meg. Szkeptikus–realista történészként ma egy liberális mikrokozmosz fakultásának büszkesége – tevékenysége ezen összefüggésben *Samuel P. Huntington* és a Harvard házasságához hasonlítható.

Gaddis a közhit, a közhiedelmek ellen visel harcot. Sosem vár történelmi kontextusra vagy az éppen vitatott kurzus elültéig: provokatív álláspontját mindig az események kereszttüzeiben közli a politikummal és a nyilvánossággal. Sokszor úgy is, ha mindezzel egyedül marad. Így tett 1984-ben, amikor a régi *détente* és az új csillagháború stratégiája, a Kissinger ihlette demokrata és a Reagan-féle republikánus vízió ütközött egymással a külpolitikában. Míg a hangosak többsége a szovjetekkel kötendő kompromisszumos béke pártján állt, Gaddis azt hangsúlyozta: az enyhülés politikája megbukott, kiszolgáltatotta Amerikát, s minden áldozata ellenére képtelen volt véget vetni a hidegháborúnak. Cserébe a drágán megváltott, rövid stabilitás a kommunista elnyomás alatt élő világ millióinak illúzióit kergette szét az Egyesült Államokról.³ A történész álláspontját előbb kritika kísérte, majd az idő igazolta. Huszonkét évvel később a New York Times beismerő cikkben emlékezett meg arról, hogy a liberálisok nem, Gaddis azonban helyén kezelte a „békülékeny” Oroszországot.⁴

Szerzőnk munkáinak másik jellegzetessége a pszichológiai narratíva. Vélelmezhető, hogy Gaddis nem *Michael Oakeshott* szigorának híve: kész a nehezen kifürkészhető személyes motivációkat (félelem, spontaneitás, vagy épp hit, hiúság és hatalomvágy) magyarázatainak középpontjába állítani. A hidegháborút tárgyaló munkáit így kevésbé harcászati nehézségek, mint inkább Sztálin, Mao, Reagan, II. János Pál és Gorbacsov („a status quo sabotőreinek”) részletes jellemrajzai határozzák meg. Mindez persze nem Gaddis találmánya, még kevésbé kizárólagos licensze. Precíz gyakorlata azonban kiemeli a hasonló iskolát követő pályatársak közül. Kivált a magyar olvasó számára, aki anyanyelvi szerzői közül az elmúlt évtizedekben csak ritkán akadhatott az ún. *tényeken túli* világban kutakodó történetíróra, a vezetők személyiségének szubjektív feldolgozása különösen éber, s valószínű kaland.

*

Gaddis legfrissebb tanulmányát *Az elnyomás eltörlése* címmel közölte az *American Interest*. Már e platform is szimbolikus: a lapot 2004-ben, a Foreign Affairs véleményvezér-monopóliuma ellen alapította Francis Fukuyama, Walter Russell Mead és Josef Joffe.

³ Vö. John Lewis GADDIS: *The Rise, Fall and Future of Détente*, Foreign Affairs 1983/1984 tél.

⁴ Michael BESCHLOSS: *Look Back in Relief (a review)*, The New York Times 2006. január 15. (www.nytimes.com/2006/01/15/books/review/15beschloss.html?_r=1).

Hasábjain szerzőnk most alternatív epilógust állít ifjabb Bush hagyatékának. A távozó elnököt az 1600 Pennsylvania Avenue ellentmondásos lakói közé sorolja, ám vitába száll egységesen borús megítélésével. A szerző rámutat, hogy az amerikai történelem számos elnökének örökségét revideálta az idő, s tette legalábbis vita tárgyává. A háború utáni rendezés elnökét, Harry Trumant előbb főiskolai diplomájának hiánya miatt tartották esélytelennek a Fehér Ház elnyerésére, majd távozásakor alig 26 százalékos népszerűségével, a történelem legrosszabb vezetőjeként emlegették. Dwight Eisenhower kezdetben egy összetett gondolatsor előadására is alkalmatlannak hitték, pedig televíziós búcsúüzenetét ma már a történelem nagy beszédei között tartjuk számon. Ronald Reagan választási győzelmekor a katonai elit egy könnyűsúlyú színész-politikustól feltette Amerika biztonságát, ma alakjából formázzák a nagy stratégia szobrát. Végül, az ezredforduló előestéjén aligha hitte bárki sokat látott, hogy Bill Clinton elnökségének emlékét nem az eltávolítását célzó törvényhozási folyamat (*impeachment*) határozza meg. Mégsem így történt.

Gaddis benyomása szerint az ellentmondásos elnökök ereje a *meglepetésben* rejlik.⁵ A plebejus Truman meglepően hatékony párost alkotott az elitista Dean Acheson külügyminiszterrel, a szónokként legtöbbször gyenge Eisenhower meglepően mély stilisztikai vénáról tett tanúbizonyságot írásaiban, a ragadozó Reagan meglepő sikereket ért el a nukleáris arzenál leszerelése terén. A meglepő jellemvonások s azok gyakorta döntő befolyása arra készítetik a történetírót, hogy ne tisztelje mindig az elnökök megítélését uraló közhelyeket. Gaddis tapasztalása szerint George W. Bush meglepetése nem más, mint a történeti érzékenység. A most távozó elnök „több történelmet olvas és több történésszel beszél, mint bármelyik elődje John F. Kennedy óta” – állítja szerzőnk, aki az elmúlt évekre így emlékezik: „meglepően sokszor találtam magam az Ovális Irodában történeti szemináriumokon, ahol Bush elnök az éppen hogy csak megjelent Lincoln-életrajzról, és más kötetekről kialakult véleményemről érdeklődött, én pedig zavartan igyekeztem kívágni magam”.

Gaddis – aki egyebek mellett a mindenkori nagy stratégia (*grand strategy*) kutatója – álláspontja szerint az Egyesült Államokban Truman elnöksége óta egyetlen elnöki adminisztráció sem öntött formába koherens külpolitikai stratégiát. Eisenhower, Nixon vagy éppen Carter megfogalmazta ugyan saját alapvetéseit, ám egyik sem állta ki az idő próbáját, és elnökségüket ma inkább elszigetelt tettek, mintsem folytonos, történelmileg is pozicionált irányvonaluk kapcsán emlegetjük. Gaddis szerint Monroe és Truman elnökök stratégiáját három tényező emeli ki a kevésbé karakteres hagyatékok közül. Egyrészt az amerikai demokrácia valamely ismert hagyományára építettek; ennek revízióját (vagy annak szükségességét) a nyilvánosságban sikerrel kötötték egy kurrens történelmi helyzethez, végül mindezt egy világos és érthető jövőkép kereteire fűzték fel. Az 1823-as Monroe-doktrína a 18. századból már jól ismert kontinentális expanziót állította a sza-

⁵ John Lewis GADDIS: *Surprise, Security, and the American Experience*, Harvard UP, Cambridge (Mass.), 2004; lásd még Max BOOT: *Surprise, Security and the American Experience by John Lewis Gaddis (a review)*, Commentary 2004. május (www.commentarymagazine.com/viewarticle.cfm/surprise-security-and-the-american-experience-by-john-lewis-gaddis-9758).

badtság és a prosperitás feltételül. A kínálkozó lehetőség az európai gyarmattartók honi meggyengülése, a britek kapacitásainak csökkenése volt, a jövőkép pedig egy új, szuverén nemzetközi szereplő létrejöttére vonatkozott. Az 1947-es Truman-doktrína is egy hasonló, klasszikusan amerikai gondolatra épített, mely régóta ellenezte Európa kizárólagos dominanciáját a világpolitikában. A protest-gondolat megújítására alkalmat kínált az öreg kontinens hatalmasai által kirobbantott, féktelen pusztítást okozó újabb világháború, amely megteremtette az igényt és a legitimációt Amerika megerősödésére. Új vezetőre volt szükség a szabad világ védelmében, Európa helyett és a Szovjetunióval szemben, amikor a moralitás szükségszerűsége – a remény – a Nyugat oldalán áll.

Sem a Monroe-, sem a Truman-doktrína nem hozott eredményeket névadó elnökeik nemzedéke számára. Sokkal inkább szolgáltak iránymutatásként: innen indulunk, s erre tartunk – egyetlen mondatba foglalva. New Haven renitens professzora úgy látja, a Bush-doktrína eséllyel pályázik a 21. század első nagy stratégiájának címére (különösen ha Clinton stratégia nélküli kormányzásához hasonlítjuk). „Amerika politikája, hogy keresse és támogassa a demokratikus mozgalmak és intézmények növekedését minden országban és kultúrában, hogy végül véget vessünk az elnyomásnak ezen a világon” – fogalmazott az elnök 2005 januárjában tartott éértékelője során. A diktatúrák feletti globális győzelem Gaddis szerint olyan vízió, amely pártállástól függetlenül meghatározó erővel bírhat Bush utódainak ciklusaira – válasszanak akár más eszközt, retorikát a cél előmozdítására. Aki pedig a demokrácia ügyének előmozdítását közhelyszerű koncepciónak vélné, sohasem feledheti, hogy az ismert rendszerek legjobbika az elmúlt száz évben még sikertelennek bizonyult, amikor az elnyomás terjedésétől kellett megvédenie polgárait Közép-Európától Latin-Amerikáig, az ENSZ, a Genfi Egyezmény vagy a Helsinki Záróokmány eredményeinek ellenére is. A demokrácia legnagyobb próbatétele, hogy a többséget megszabadítsa a félelemtől, kétségkívül a jövőben érkezik – és sosem lesz teljesíthető egy demokratikus vezető nélkül.

Egy stratégiai gondolat alapja és súlya független attól, hogy kialakítását helyes vagy helytelen alkalmazás követi – ahogy Bush politikájában is döntő hibák történtek. Ez azonban Gaddis szerint nem a gondolat, csupán a ciklus sorsát határozza meg. A nagy stratégia nem feltétlenül a legsikeresebbek, de mindenképp a legfontosabbak között biztosít helyet elnökének a történelem oszlopcsarnokában. Biztos távolból, később újra és újra vitára hív, így hosszú távon árnyalttá teszi egy kezdetben még oly egyöntetűen megítélt elnök örökségét.⁶

*

John Lewis Gaddis maga sohasem lépett a keretstratégiákat kiötlő, aktívan politizáló tanácsadó-történészek sorába. Példaképét mégis közülük választotta: realizmusának csaknem minden sarokpontjából *George F. Kennan* méltatlanul kevésszer citált munkássága

⁶ John Lewis GADDIS: *Ending Tyranny – The past and future of an idea*, The American Interest 2008. szeptember–október (www.the-american-interest.com/ai2/article.cfm?Id=459&Mid=21).

világlik. A 2005-ben elhunyt történész-diplomata meghatározó érdeme volt, hogy a II. világháború befejező szakaszában, a békecél népszerűségével szemben is képviselte az akkor még csupán vélelmezett szovjet fenyegetéssel szembeni, megelőző fellépés gondolatát, mielőtt tanácsadóként a bekerítés (*containment*) s vele a Truman-doktrína ideológusaként folytatta volna. Tekintélyes irományainak, köztük az amerikai diplomáciatörténet legromantikusabb formátumába csomagolt, ún. „hosszú telegram”-nak is kulcsmotívuma, hogy az államok vezetőinek emberi jellemrajza alapján jelzi előre cselekvésüket, s vele a rá adandó válaszokat is.⁷ Gaddis, Kennan hivatalos életrajzírója adózik a hírnök bátorságának, de maga az akadémiai politikatudomány magányos tabudöntögetője marad. Aki angolkertjeként ápolja a realista örökséget, s hidegvérrel ragad tollat egy gyűlölt elnökség „mosdatójaként”. Végül mégis politizál. A vita kedvéért.

Ady Endre 1898-ban a Debreczeni Reggeli Újság szerkesztőségében, Kiss Ferenc felvétele (a képen még Zoltai Lajos főszerkesztő, Tar Zoltán riporter, Szini Péter főmunkatárs, Drumár János színikritikus, Fittler Jenő krokista, s a kis ablakban egy ismeretlen személy társaságában Fazekas szedő)

⁷ A *long telegram*ként emlegetett titkos diplomáciai feljegyzést Kennan 1946-ban, moszkvai állomáshelyéről küldte az Egyesült Államok külügyminisztériumának, röviddel szolgálati idejének lejártá előtt. 5300 szavas összefoglalójában Kennan szokatlanul részletes, emocionális nyelvezettől sem mentes „használati utasítást” közölt az újonnan formálódó szovjet külpolitikához. Meglátásainak vezérmotívumát kevésbé Moszkva eredendő világhatalmi törekvései, mint inkább Sztálin személyes jellemrajza és az orosz társadalom „vezér-komplexusa” adta. A külpolitikai realizmus, amely addig csupán a geopolitika világos logikáját ismerte, ezzel új, nem kevésbé legitim mélyrétegekbe kalandozott. A pszichoanalitikus Kennan kezdettől elkerülhetetlennek hitte a hidegháborút, mely álláspontjával évekig kisebbségi létre kárhoztatott – mielőtt a történelem igazolta volna. Vö. FEHÉR Zoltán: *George F. Kennan – Egy realista diplomata az amerikai külpolitika alakításában*, Kül-Világ 2005/2–3.